

בריאה ודין – תשתית לגילוי תושבע"פ מסטרא דגבורה

ראשי פרקים

1. הקשר בין בריאת העולם ובין הדין בעולם.
2. ר' עקיבא ומידת הדין.
  - א. "וסביבו נשערה מאוד".
  - ב. ר' עקיבא שורש תורה שבעל פה.
  - ג. תורה שבעל פה ממדת הגבורה.
  - ד. ר' עקיבא נדון במדת הדין.
  - ה. ברית המלה.
3. מסירות נפש על קדוש ה' מפקיע מדת הדין.
  - א. מתן תורה כיום הגמילה של כנסת ישראל.

1. הקשר בין בריאת העולם ובין הדין בעולם

מצינו כמה מדרשים המבארים שהעולם נברא בדין. במדרש רבה¹ מובא :

ד"א 'ואלה המשפטים'. הה"ד: 'מלך במשפט יעמיד ארץ', זה הקב"ה שכרא את עולמו בדין, שנאמר: 'בראשית ברא אלהים, ברא ה' לא נאמר אלא 'אלהים', 'ויאמר ה' יהי רקיע אינו אומר אלא 'אלהים' וכן כלהו, וכן דוד אומר: כי אלהים שופט ללמדך שבדין נברא העולם...

ובדומה מצינו במדרש "ילמדנו"² המסביר את היחס בין מידת הדין למידת הרחמים בבריאת העולם, מבאר שמידת הרחמים באה רק בשלב ב' כשיתוף למידת הדין :

"בראשית ברא אלהים": למשפטן עמדו היום, במשפט בראת הכל. שנאמר: "בראשית ברא אלהים", כשברא הקב"ה את עולמו בראו כמדת הדין, שנאמר "בראשית ברא אלהים" ולא עמד עד ששתף עמו מדת הרחמים שנאמר: "ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים", ואף המטר לא ירד עד שמוזנו כמדת הרחמים שנאמר: "כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ", ואף אדם הראשון לא עמד עד שמוזנו כמדת הרחמים, שנאמר: "ויצר ה' אלהים את האדם".

הרמ"ק בספרו "פרדס רימונים" (שער ה' פי"ד) מבאר שהעולם נברא במדת הדין ומידת הרחמים אינה אלא שיתוף בעלמא³.

1. שמ"ר לו ובי"ר פי"ד.

2. מובא ב"תלמוד תורה", ובתורה שלמה אות ר"ט.

3. "והענין כי הרחמים הן קרובים אל המקור מפני שאינם כ"כ בעלי השנויים וכל עוד שיקרב אל המקור הם יותר רחמים ולא מפני הדקות כאשר חשבו רבים כי ההתפשטות היא סיבת הדין. כי זו אלינו סברא דחוויה כמו שיתבאר בשער מהות והנהגה. אלא הטעם כי באור פני מלך חיים וכל עוד שיתקרבו הספירות אל המאציל ימעט הדין מהספירה שהיא שרשי הדין ויזדכך כ"כ עד שיהיה הכל אור חיים רצון המטיב ולא יפעלו גזרות הדין ויתבטלו וכוחותיו לא יצאו לפועל מפני קירוב הטאצלים במאציל והיו כוחות הדין עולים במחשבה ולא נפעלים וזהו סוד ואלה המלכים וגוי וימות וימלוך וגוי ועיקר ההנהגה היא מצד בעלי דין כדפי רז"ל ראה שאין העולם יכול להתקיים שתף עמו מדת רחמים אבל עכ"ז עיקר ההנהגה הוא בדין אלא ששתף עמו מדת רחמים שתוף בעלמא. ולכן בחיות שתי מדרגות ראשונות שהן כתר חכמה לא היו כוחות הדין מתגלים כלל. ולזה נדע הטעם שקו הדין באחרונה יסעי".

גם רשיי על הפסוק הראשון בתורה מביא מדרש⁴ שמדבר על מדת הרחמים רק כשתוף למדת הדין :
 "ברא אלהים" – ולא נאמר ברא ה', שבתחילה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין, ראה שאין
 העולם מתקיים הקדים מדת הרחמים ושתפה למדת הדין, היינו דכתיב: "ביום עשות ה' אלהים ארץ
 ושמים".

יוצא איפוא שבריאת העולם כישות עצמית מחייבת את מידת הדין. בריאת יש מאין, מעצם
 הגדרתה, מחייבת ניתוק מסוים מהאין – סוף, על מנת שלבריאה תהיה עצמיות. ביחס לאין – סוף הכל
 מתבטל, ועל מנת לברוא עולם יש צורך בניתוק מסוים. הרמ"ק מתאר את האצלת הספירות כבעיטה
 של הא"ס :

והענין הוא בראשונה הא"ס האציל הכתר והיה הכתר נעלם ולא מתגלה אויר שאינו נתפס. אח"כ
 במש בו הא"ס והאצילו בחינת מתגלה. שלישית במש בו והאצילו במקומו הראוי לו. רביעית אח"כ
 במש בו והאציל בו כח שיוכל לקבל הספירות....

דנים אדם שיש לו עצמאות. קטן איננו נידון מפני שאיננו עומד בפני עצמו, וממילא איננו אחראי
 למעשיו. העולם אחרי יצירתו, התנתק מן האין סוף וממילא שייך לגביו הדין.

2. ר' עקיבא ומידת הדין

א. "וסביבו נשערה מאוד"

מצינו בכמה מקומות בגמרא, שר' עקיבא נידון במידת הדין. הגמרא (ברכות טא ע"ב) מתארת את
 מיתתו של ר' עקיבא :

בשעה שהוציאו את ר' עקיבא להריגה זמן קריאת שמע היה, והיו סורקים את בשרו במסרקות של
 ברזל, והיה מקבל עליו עול מלכות שמים. אמרו לו תלמידיו: "רבינו, עד כאן?" אמר להם: "כל ימי
 הייתי מצטער על פסוק זה 'בכל נפשך' – אפילו נוטל את את נשמתו. אמרתי: 'מתי יבא לידי
 ואקיימו?' ועכשיו שבא לידי לא אקיימו?!" היה מאריך באחד עד שיצתה נשמתו באחד. יצתה ב"ק
 ואמרה: אשריך ר' עקיבא שיצאה נשמתך באחד.

הגמרא (יבמות קכא ע"ב)⁵ מביאה שהקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה :

ת"ר: מעשה בכתו של נחוניא הופר שיחין שנפלה לבור הגדול, ובאו והודיעו לר' חנינא בן דוסא.
 שעה ראשונה אמר להם: שלום. שניה אמר להם: שלום. שלישית אמר להם: עלתה. אמר לה: בתי מי
 העלך? אמרה לו: זכר של רחלים (רש"י: זה אילו של יצחק) נודמן לי, וזקן מנהיגו (רש"י: זה אברהם).
 אמרו לו: נביא אתה? אמר להם לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי, אלא דבר שהצדיק מתעסק בו
 יכשל בו וזעזעו! אמר ר' אבא אע"פ כן מת בנו בצמא (רש"י: אע"פ כן מת בנו של ר' נחוניא בצמא
 שכך דרכו של מקום לדקדק עם החסידים), שנאמר (תהלים נ'): 'וסביבו נשערה מאד' – מלמד
 שהקב"ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה. ר' חנינא אמר מהכא (תהלים פ"ט): 'אל נערץ בסוד
 קדושים רבה ונורא על כל סביביו'."

בגמרא (מנחות כט ע"ב) מצינו תאור של ר' עקיבא בפרגודו של הקב"ה בעת עליית משה למרום, ואת
 מיתתו הנוראה :

אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שעלה משה למרום, מצאו להקב"ה שיושב וקושר קשרים לאותיות.
 אמר לפניו: רבונו של עולם, מי מעכב על ידך? אמר לו: אדם אחד יש, שעתיד להיות בסוף כמה

4. הרב שעוועל מביא כמקור לדברי רשיי את המדרש בברשית רבה (י"ב, ט"ו) : "יהי אלהים – למלך שהיו לו כוסות
 ריקים אמר המלך : אם אני נותן לתוכן חמים הם מתבקעין צונן הם מקריסין. ומה עשה המלך? ערב חמים בצונן
 ונתן בהם ועמדו. כך אמר הקב"ה : אם בורא אני את העולם במדת הרחמים – הוי חטייה סגיאין (מתנות כהונה :
 "החטא או החוטאים יהיו רבים כי לא יפחדו מן העונש"). במדת הדין – היאך העולם יכול לעמודי אלא הרי אני
 בורא אותו במדת הדין ובמדת הרחמים, והלוואי יעמודי. לעני"ד במדרש זה ישנה סמטריה בין מדת הדין למדת
 הרחמים, בניגוד לרשיי ששם מדובר רק בשיתוף. כמו כן מוסיף רשיי את הביטוי "שבתחילה עלה במחשבה" –
 ביטוי שלא מצאתי במדרש. ואולי לרשיי היה מדרש שאיננו נמצא בפנינו. ברם, אפשר לבאר גם במונח שיתוף
 בניגוד לרמ"ק, שהכוונה שיתוף שווה ערך. על כל פנים, במדרש הראשון הנזכר לעיל מדובר בבריאה בדין, והמדרש
 איננו מתייחס לרחמים.
5. במקביל בבא קמא נ', ע"א.

דורות, ועקיבא בן יוסף שמו, שעתידי לדרוש על כל קוץ וקוץ תלין תלין של הלכות. אמר לפניו: רבונו של עולם, הראהו לי. אמר לו חזור לאחורך. הלך וישב בסוף שמונה שורות, ולא היה יודע מה הן אומרים. תשש כוחו. כיון שהגיע לדבר אחד אמרו לו תלמידיו: רבי מנין לך? אמר להן הלכה למשה מסיני. נתישבה דעתו. חזר ובא לפני הקב"ה. אמר לפניו: רבונו של עולם, יש לך אדם כזה ואתה נותן תורה על ידי? אמר לו: שתוק בני, שתוק! כך עלה במחשבה לפני. אמר לפניו: רבונו של עולם, הראיתני תורתו. הראני שכרו. אמר לו: חזור [לאחורך]. חזר לאחוריו. ראה ששוקלין בשרו במקולין. אמר לפניו: רבונו של עולם, זו תורה וזו שכרה? אמר ליה: שתוק! כך עלה במחשבה לפני.

הביטוי "כך עלה במחשבה לפני" מזכיר את דברי רש"י בתחילת ספר בראשית:

"ברא אלהים" – ולא נאמר ברא ה', שבתחילה עלה במחשבה לבראתו במדת הדין, ראה שאין העולם מתקיים הקדים מדת הרחמים ושתפה למדת הדין. היינו דכתיב: "ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים".

ר' אליעזר בן הורקנוס⁶ חוזה את סופו הטרגי של ר' עקיבא, כעונש על כך שר' עקיבא וחבריו לא באו לשמש אותו לאחר הנידוי:

כשחלה ר' אליעזר... נכנס ר' עקיבא וחבריו לבקר... והיו שואלים לו במהרות במזמאות במקואות... והיה משיב על טמא – טמא, ועל טהור – טהור. אח"כ אמר ר' אליעזר לחכמים: תמה אני על תלמידי הדור שמא יענשו מיתה לשמים. אמרו לו: רבי, מפני מה? אמר להם: מפני שלא באו ושמשו אותי. ואח"כ אמר לעקיבא בן יוסף: מפני מה לא באת לפני ושמשת אותי? אמר לו: רבי, לא נפניתי. אמר לו: תמיה אני עליך אם תמות מיתה עצמך. ויש אומרים לא אמר לו כלום, אלא כיון שאמר ר' אליעזר לתלמידיו כך מיד נמש לבו בקרבו, אמר לו רבי עקיבא: רבי, מיתתי כמה! אמר לו: עקיבא, שלך קשה מכולך. נכנס ר' עקיבא וישב לפניו ואמר לו: רבי, מעתה שנה לי...

המתח בין ר' אליעזר בן הורקנוס – המבטא את המסורת, לר' עקיבא – הדורש את התורה מעצמו, התחיל עוד בזמן שר' עקיבא ישב לפני ר' אליעזר כתלמיד היושב לפני רבו. המשנה (פסחים ו', א-ב) מביאה דיון בין ר' אליעזר, ר' יהושע ור' עקיבא ביחס לשחיטת קרבן פסח בשבת:

אלו דברים בפסח דוחין את השבת: שחיטתו וזריקת דמו ומחוי קרביו והקטר חלבו; אבל צליתו והדחת קרביו אינן דוחין את השבת. הרכבתו והבאתו מחוץ לתחום, וחתיכת יבלתו – אין דוחין את השבת. רבי אליעזר אומר: דוחין. אמר רבי אליעזר: והלא דין הוא, מה אם שחיטה שהיא משום מלאכה דוחה את השבת – אלו שהם משום שבות לא ידחו את השבת? אמר לו רבי יהושע: יום טוב יוכיה, שהתירו בו משום מלאכה, ואסור בו משום שבות. אמר לו רבי אליעזר: מה זה יהושע? מה ראייה רשות למצוה? השיב ר' עקיבא ואמר: הואה תוכיה, שהיא מצוה, והיא משום שבות, ואינה דוחה את השבת. אף אתה אל תתמה על אלו, שאף על פי שהן מצוה והן משום שבות – לא ידחו את השבת. אמר לו ר' אליעזר: ועליה אני דן; ומה אם שחיטה שהיא משום מלאכה דוחה את השבת, הואה שהיא משום שבות אינו דין שדוחה את השבת? אמר לו ר' עקיבא: או חילוף! מה אם הואה שהיא משום שבות אינה דוחה את השבת, שחיטה שהיא משום מלאכה אינו דין שלא תדחה את השבת? אמר לו רבי אליעזר: עקיבא, עקרת מה שכתוב בתורה (במדבר ט', ג): 'בין הערביים...כמועדו', בין כחול בין בשבת. אמר לו: רבי, הבא לי מועד לאלו כמועד לשחיטה. כלל אמר רבי עקיבא: כל מלאכה שאפשר לעשותה מערב שבת – אינה דוחה את השבת. שחיטה, שאי אפשר לעשותה מערב שבת – דוחה את השבת.

הירושלמי על אתר מתאר מתי היה הויכוח בין ר' עקיבא לר' אליעזר:

שלוש עשרה שנה עשה רבי עקיבא נכנס אצל ר' ליעזר – ולא היה יודע בו. וזו היא תחילת תשובתו הראשונה לפני ר' ליעזר. אמר לו ר' יהושע: "הלא זה העם אשר מאסת בו. צא נא עתה והלחם בו".

בגמרא (פסחים סט ע"א) מובאת בריתא, המתארת שכבר בדיון הראשון ביניהם חרף ר' אליעזר את דינו של ר' עקיבא:

תניא: אמר לו ר' אליעזר: "עקיבא, כשחיטה השבתני – כשחיטה תהא מיתתו".

ר' אליעזר ראה בדברי ר' עקיבא הנותן לגזרות החכמים תוקף גדול יותר מדיני תורה – עקירת התורה, וכבר בויכוחו הראשון עם ר' עקיבא, ר' אליעזר רואה סכנה בגישה של ר' עקיבא וגוזר את דינו בשחיטה.

6. אבות דר' נתן (פכ"ה, ב) ובמקביל בסנהדרין סח ע"א.

ר' עקיבא שייך לאותם חסידים הנמצאים סביביו של הקב"ה, ואותם הקב"ה דן במדת הדין, כפי שעלה במחשבה לפני הקב"ה (ללא שיתוף מדת הרחמים). ר' צדוק הכהן מלובלין⁷ כותב: "ועל זה אמרו: 'כך עלה במחשבה לפני, דהיינו שהיה משורש מחשבה'".

ב. ר' עקיבא שורש תורה שבעל פה

ר' עקיבא כידוע מהווה שורש תורה שבעל פה (כתבי האריז"ל). את ר' עקיבא כשורש תורה שבעל פה אפשר לראות בשתי נקודות עיקריות:

א. רוב תורה שבעל פה המצויה בידינו שייכת לבית מדרשו של ר' עקיבא בדרום, לאחר המגפה⁸.
 ב. יחודיותה של תורה שבעל פה היא בהתגלות התורה והארתה לכל דור. תורתו של ר' עקיבא הדורש כתרי אותיות, היתה שייכת לדורו ולא התאימה לדורו של משה רבינו⁹.
 נסח להבין מדוע דוקא ר' עקיבא, המסמל את שורש תורה שבעל פה, נידון במידת הדין. לכאורה הדבר תמוה, מפני שענינה של תורה שבעל פה היא ישומה של התורה, שלכאורה איננו תואם את מדת הדין.

נראה שכל ענינה של תורה שבעל פה היא גילוי דבר ה' על ידי האדם – תורת האדם היא תורת ה'. לאור זה ברור שר' עקיבא, המסמל את שורש תורה שבעל פה, מגלם את גדלות האדם. ר' טרפון, זקן דורו של ר' עקיבא, מתאר אותו בספריו¹⁰:

אמר ר' טרפון: "ראיתי את האיל מנגח ימה וצפונה ונגבה וכל חיות לא יעמדו לפניו ואין מציל מידו ועשה כרצונו והגדיל" (דניאל ח') – זה ר' עקיבא.

על מנת לגלות את דבר ה' על ידי תורה שבעל פה יש צורך בריחוק מסוים, כפי שהיה בבריאת העולם, שבהאצלת הספירות היה צורך בבעיטה. ואולי יש להוסיף שדוקא ר' עקיבא, רועה הצאן, שלא גדל בילדותו בבית המדרש, תורה שבעל פה מתגדלת על ידו. משה רבינו הוא בבחינת תורה שבכתב, ודוקא אהרן, שלא היה בהר בזמן שעלה משה למרום, זוכה ל"שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא". הרמ"ק בפרדס רמונים כותב¹¹: "פיי כי סבת ההתגלות הוא – סבת ההעלם וסבת ההעלם הוא – סבת ההתגלות".

ג. תורה שבעל פה ממדת הגבורה

בתקוני זהר (תקון עשרים ואחד) מצינו במפורש שתורה שבעל פה שייכת למידת הגבורה:

ועוד: קרני פרה אלון תלמידי חכמים, דמתוכחין דא עם דא באורייתא ומתנגחין כשוורים דא עם דא. בנין דאורייתא דע"פ איהו מסטרא דגבורה דאתקרי אלקים, וביה פתחא אורייתא "בראשית ברא אלקים". בנין דא תלמידי חכמים אינון מתנגחין באורייתא כשוורים דא עם דא. ובנין דא: "יקו"ק כנכור יצא" (ישעיהו מ"ב, י"ג) – מסטרא דגבורה.

ובדומה מופיע גם בהקדמת תקוני זהר:

פקודא רביעאה כמלת בראשית – דא אורייתא, דאתמר (משלי ח', כב): 'ה' קנני ראשית דרכו'. ודא שכינתא תתאה דאיהו ראשית לנבראים. איהו אחרית לחכמה עילאה. ובגינה אתמר (ישעיהו מ"ו, י) 'מגיד טראשית אחרית'... כד אינמיליאת מואי חכמה עילאה דאיהו ראשית איתקריאת על שמה. וכד אינמיליאת מבינה איתקריאת על שמה תבונה. וכד אינמיליאת מחסד אתקריאת תורה שבכתב דאתיהיב מימינא, דכתיב (דברים ל"ג, יב): 'מימינו אש דת למו'. וכד אינמיליאת מגבורה אתקריאת תורה שבעל פה, דהכי אוקמוהו מארי מתני': תורה שבעל פה – מפי הגבורה נתנה.

7. "פרי צדיק" ויקרא, עמוד 177.

8. יבמות סב ע"ב.

9. עיין מהר"ל "תפארת ישראל" ס"ג, ובספר "היתניא" אגרת הקדש י"ט. ישנם עוד מדרשים המבארים את ריבוי התורה המתגלית בדורו של ר' עקיבא על פני משה רבינו. בתנחומא חקת ח' מצינו: "דבר אחר – דברים שלא נגלו למשה נגלו לר' עקיבא וחבריו. וכל יקר ראתה עיני – זה ר' עקיבא וחבריו". אייחא אקדיש שיעור שלם שיעסוק בר' עקיבא כשורש תורה שבעל פה.

10. פרשת חקת, קכ"ד.

11. שער ה' הוא סדר תאצילות פ"ד.

אפשר להוסיף עוד ששמו של אביו של ר' עקיבא הוא יוסף, וכידוע משה רבינו, בפרשת וזאת הברכה (ל"ג, יז), מדמה את יוסף לשור: "בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו, בהם עמים ינגח יחדיו אפסי ארץ. והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה".

שור, כידוע ממעשה מרכבה, (יחזקאל א', י) שייך לצד שמאל: "ודמות פניהם פני אדם, ופני אריה אל הימין לארבעתם, ופני שור מהשמאל לארבעתם, ופני נשר לארבעתם".

הרמח"ל (בספר קנאת ה' צבאות), בפרק העוסק בעשרת הרוגי מלכות, כותב: "והעיקר בעשרה עצמים הוא ר' עקיבא בן יוסף, שהוא בחינת משיח בן יוסף עצמו". וכן בתיקונים של הרמח"ל תיקונא ארביסר: "ודא עקיבא בן יוסף, בן יוסף ממשי".

ד. ר' עקיבא נדון במדת הדין

לאור זה ברור מדוע דוקא ר' עקיבא, המגלם את שורש תורה שבעל פה, ומגלם את גדלות האדם - נידון במדת הדין, הדנה אותו כחוט השערה.

בגמרא (בבא מציעא נט ע"ב) מופיע הסיפור המפורסם על מחלוקת ר' אליעזר בן הורקנוס בדין נתורו של עכנאי, ונדויו של ר' אליעזר בן הורקנוס על ידי החכמים. בתורה שבעל פה ישנם שני יסודות: האחד הוא המסורת וקישורה של התורה לתורת משה, ור' אליעזר בן הורקנוס מבטא יסוד זה¹². מאידך ישנו יסוד של גילוי דבר ה' על ידי האדם, כפי שביטא זאת ר' יהושע: "לא בשמים היא". ר' עקיבא התנדב לבשר לר' אליעזר על נדויו על ידי החכמים:

... אמרו: אותו היום הביאו כל טהרות שטיהר ר' אליעזר ושרפום באש, ונמנו עליו וברכוהו. ואמרו: מי ילך ויודיענו? אמר להם ר' עקיבא: אני אלק, שמא ילך אדם שאינו הגון ויודיענו - ונמצא מחריב את כל העולם כולו. מה עשה ר' עקיבא? לבש שחורים ונתעטף שחורים, וישב לפניו ברחוק ארבע אמות. אמר לו ר' אליעזר: עקיבא, מה יום מיומים? אמר לו: רבי, כמדומה לי שחברים בדילים ממך. אף הוא קרע בנדויו וחלץ מנעליו ונשטט וישב על נבי קרקע. זלגו עיניו דמעות. לקח העולם שלישי כזיתים ושליש בחטים ושליש כשעורים... תנא: (אך) [אף] גדול היה באותו היום, שבכל מקום שנתן בו עיניו ר' אליעזר - נשרף.

ר' אליעזר היוה את הצינור להעברת תורת רבן יוחנן בן זכאי. ר' אליעזר בן הורקנוס מעיד על עצמו באבות דר' נתן (שם):

נמל שתי זרועותיו והניחם על ליבו. אמר: אוי לכם שתי זרועותי שהן כשתי ספרי תורה שנגללין. הרבה תורה למדתי והרבה תורה לימדתי. הרבה תורה למדתי - ולא חסרתי מרבתי אפילו ככלב המלקק מן הים. הרבה תורה לימדתי - ולא חסרני תלמידי אלא כמכחול בשפורפרת.

בנדויו של ר' אליעזר נוצר "קצור" במסורת התורה. ר' אליעזר בן הורקנוס - ספר התורה - נשאר בנדויו, מבודד מן החכמים. דברי ר' אליעזר בן הורקנוס לר' עקיבא וחבריו: "תמיה אני אם ימותו מיתת עצמני" הם תולדה של הניתוק מר' אליעזר, וביטוי עצמיותם של החכמים. ר' עקיבא, גדול התלמידים, הבין את משמעות דברי ר' אליעזר, ומיד אחרי דבריו מבקש ממנו לנצל את הזמן המועט לפני מיתתו על מנת לשמש אותו. אין ספק שדברי ר' אליעזר לר' עקיבא וחבריו החוזים את מיתתם הטרגית מהדהד באוזניו, ומקבל משמעות של אותו מתח בין תורת האדם - המבטאת את עצמיות האדם, לתורת רבו, ר' אליעזר בן הורקנוס - המבטא את הביטול המוחלט מול רבן יוחנן בן זכאי רבו, המבטא מורא שמים.

לאור זה מובנת התנהגותו של ר' עקיבא בזמן מיתתו של ר' אליעזר בן הורקנוס:

... מן ספרי ללוד היה מכה בבשרו עד שדמו שותת לארץ. פתח עליו בשורה ואמר: "אבי אבי רכב ישראל ופרשיו".

12. עיין בשיעור "הבור והמעייני" העוסק בעולמם של ר' אליעזר ור' יהושע, בגליון זה, עמ' 195.

הגמרא (עירובין כא ע"ב) מספרת על דקדוקו של ר' עקיבא במצות נטילת ידים בבית האסורים :

תנו רבנן: מעשה בר עקיבא שהיה חבוש בבית האסורין, והיה ר' יהושע הגרסי משרתו. בכל יום ויום היו מכניסין לו מים במדה. יום אחד מצאו שומר בית האסורין, אמר לו: "היום מימך מרובין? שמא לחתור בית האסורין אתה צריך?" שפך הציין ונתן לו הציין. כשבא אצל ר' עקיבא אמר לו: "יהושע, אין אתה יודע שזוקן אני, והיי תלויין בחיידך?" סח לו כל אותו המאורע. אמר לו: "תן לי מים שאטול ידי". אמר לו: "לשתות אין מניעין, ליטול ידך מניעין?" אמר לו: "מה אעשה שחייבין עליהן מיתת? מוטב אמות מיתת עצמי, ולא אעבור על דעת חבירי". אמרו: לא מעם כלום עד שהביא לו מים ונטל ידיו.

תוספות על אתר מבאר: "מוטב אמות מיתת עצמי – אף על גב דפרק קמא (ז ע"א) אמר: ארבעה דברים פטורין במחנה... רחיצת ידים, וכל שכן בשעת סכנה – מתמיר על עצמו היה". נלעני"ד שדברי ר' אליעזר בן הורקנוס רבו: "תמיה אני תמות מיתת עצמך" הדהדו באוזניו, ור' עקיבא הבין שיש צורך בתשובת המשקל שתבטל את עצמיותו בפני דעת חבריו ורבותיו. ולכן ר' עקיבא מקפיד מעבר למתחייב מן ההלכה, ובכוון הפוך מדברי ר' אליעזר אומר ר' עקיבא: "מוטב אמות מיתת עצמי ולא אעבור על דעת חבירי".

נלעני"ד להוסיף, שכל ענין קבלת עול מלכות שמים אינה אלא כאשר האדם המרוחק מהאין סוף מקבל עליו עול מלכות שמים¹³. לאור זה מובנים היטב דברי ר' עקיבא לפני מותו: "אמר להם: יכל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך – אפילו נוטל את נשמתו. אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו? ועכשו שבא לידי לא אקיימנו? היה מאריך באחד עד שיצתה נשמתו באחד". ר' עקיבא, שכל ימיו התעסק בגילוי דבר ה' דרך האדם, התמודד עם השאלה האם אכן התגלה דרכו דבר ה', או שמא אין כאן אלא תורת אדם העובד את עצמו. שאיפת ר' עקיבא כל ימי חייו שאכן תורת האדם המתגלה דרכו תתאחד עם האין סוף. בסופו הטרגי של ר' עקיבא ישנה בחינה של סיום מעגל חייו של ר' עקיבא והתאחדותו עם האין סוף, ישנה בחינה של איחוד תורה שבכתב עם תורה שבעל פה: "היה מאריך באחד עד שיצתה נשמתו באחד". ומובנת היטב אותה בת קול: "אשריך ר' עקיבא שיצאה נשמתך באחד".

תכליתו של האדם בעולמו היא לגלות את דבר ה' מתוך הריחוק, ועל ידי עבודת ה' להתאחד עם קוב"ה.

ה. ברית המילה

לאור זה כדאי להתבונן בויכוח של ר' עקיבא עם טורנוסרופוס הרשע¹⁴:

שאל טורנוסרופוס הרשע את ר' עקיבא: איזה מעשים נאים – של הקב"ה או של בשר ודם? אמר ליה: של בשר ודם נאים... א"ל: למה אתם מולים? א"ל אף אני הייתי יודע שאתה עתיד לומר לי כן, לכך הקדמתי ואמרתי לך: מעשה בשר ודם הם נאים משל הקב"ה.

ברית המילה מסמלת את שיא תפקידו של האדם בבריאה. האדם איננו נברא בשלמות על ידי ריבונו של עולם, ותפקידו של האדם להשלים את הבריאה האלוקית. אם נתבונן במהותה של ברית המילה נמצא שענינה היא כקרבן. בתורה אין מולך, אבל התורה מצווה שאדם יקריב את כל ישותו לקב"ה על ידי מעשיו בעולם הזה¹⁵. במדרש¹⁶ מצינו דימוי בין דם מילה לדם קרבן:

"ויראו האנשים יראה גדולה את ה' ויזכחו זבח לה' וידרו נדרים" (יונה א', טז). וכי זכחו זבח? אלא ברית מילה שהיא כדם זבח.

שיא גדלות האדם ניתנת דוקא בברית המילה, שיש בה התאחדות עם ריבונו של עולם. ימי חייו של אדם מתחילים בירידת הנשמה החצובה מתחת כסא הכבוד לעולם הזה, ובעולם הזה תפקידו של אדם הוא לגלות את דבר ה' מתוך ההעלם, ולחזור ולהתאחד במיתתו, כמיתת ר' עקיבא שיצאה נשמתו באחד.

13. כפי שבארנו בשיעור העוסק בקריאת שמע ותפילה ("בדי הארון" כרך א' עמוד 121), וכפי שנבאר להלן בשיעור העוסק במהלך התשובה מראש השנה עד יום הכפורים.
14. תנחומא ויקרא, פרשת תזריע ז' (הוצאת נובר).
15. עיין בשיעור העוסק במדות המזבח בגולות ד'.
16. תנחומא ויקרא ח', בסוף. ובמקביל בפרקי דר' אליעזר פ"ט.

נלעני"ד להוסיף שחטאם של תלמידי ר' עקיבא¹⁷ נבע מתפיסות יסוד בבית מדרשו של ר' עקיבא. ר' עקיבא חניך את תלמידיו על גדלות האדם שדרכו מתגלה תורה. אולי אפשר להבין לאור זה את דברי ר' עקיבא במשנה (אבות ג', יח): "חביב אדם שנברא בצלם". בית מדרש ששם את האדם במרכז יכול למעוד, ולשכוח שכל תורת האדם היא מספירת המלכות - "מלכות פה תורה שבעל פה", שלית לה מגרמיה כלום. תלמידי ר' עקיבא, מתוך טעות בתורתו של ר' עקיבא, עבדו את עצמם, וממילא לא נהגו כבוד זה בזה. הגמרא מתארת את תלמידי ר' עקיבא: "שנים עשר אלף זוגים" - כל זוג ישב לבד וראה את עצמו במרכז, ללא זיקה לשאר התלמידים.

1. מסירות נפש על קדוש ה' מפיקע מדת הדין

בגמרא (ברכות יט ע"א) דנים האמוראים מדוע לראשונים התרחשו ניסים:

אמר ליה רב פפא לאביי: מאי שנא ראשונים דאתרחישו להו ניסא, ומאי שנא אנן דלא מתרחיש לן ניסא? אי משום תנויי, בשני דרב יהודה כוליי תנויי בניזקין חוה, ואנן קא מתנינן שיתא סדרי. וכי הוה מטי רב יהודה בעוקצין "האשה שכובשת ירק בקדרה" ואמרי לה "זיתים שכבשן במרפיהן - טהורים", אמר: "הוויות דרב ושמואל קא הוינא הכא". ואנן קא מתנינן בעוקצין תליסר מתיבתא. ואילו רב יהודה, כי הוה שליף הד מסאניה אתי מטרא. ואנן קא מצערינן נפשינן ומצוח קא צוהינן ולית דמשנה בן? אמר ליה: קמאי הוה קא מסריי נפשיהו אקדושת ה', אנן לא מסרינן נפשינן אקדושת ה'.

מדת הדין דנה אדם שעומד בגין מעשיו, אולם המוסר נפשו על קדושת ה' מבטל את כל ישותו כלפי קובי"ה, וממילא לא שייך לדון אותו במדת הדין.

3. מתן תורה כיום הגמילה של כנסת ישראל

בשער הכוונות של הארי"י הקדוש (בענין הפסח דרש ט') מתאר הארי"י את ימי ספירת העומר כימי היניקה:

...והנה בגלות מצרים חזר ז"א לזמן עיבור, והיה בכחינת ג' כלילין בני, לפי שלא היו החסדים מתפשטים בגופו ולכן הוהור ליכנס בסוד העיבור. ובנאות מצרים נולד ז"א ויצא לחוץ למעי אימא עילאה, ואז היה זמן היניקה. ונדע כי אז הוא זמן הבלעת הדם בגופו של תינוק כנודע, כי הדם שבאשה מתהפך לחלב וממנו יונק התינוק, ואחר כך חוזר החלב ההוא לקדמותו ומתהפך בנוף התינוק לדם ונבלע בתוך הורדין שבו. והענין הוא, כי הנה תחלה היה דם מותרות מעורב בסגים, ובזמן הלידה יורדים הסגים למטה ויוצאים בכחינת דם הלידה, ונשאר הדם מווקק בתוך האשה - ואז יכול להתהפך לחלב. ואח"כ, כשיונק אותו התינוק, חוזר להיות דם טהור וזך ככתחלה. ואדרבה, עתה הוא היות התינוק. וכבר נתבאר אצלנו כי הדם המתהפך לחלב הוא כירור מן זוהמת הדם שלא יוכל להתברר בו' חודשי העיבור ועתה הוברר ונודרך כנו' וע"ש. וזה סוד ספירת העומר כמ"ט ימים אלו שהם ז' שבועות כנגד ז' ימי נקיים וימי טוהר הדם ההוא מתברר ונהפך לחלב ונכנס בו"א היונק אותו.

בהמשך לדברי הארי"י מתאר בעל ה"תניא"¹⁸ את חג השבועות כיום הגמילה של כנסת ישראל:

"ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום משחקת לפניו בכל עת משחקת בתבל ארצו ושעשועי את בני אדם" - ופי' במדרש רבה ר"פ בראשית: אמון - פדגוג, היך מה דאת אמר: 'כאשר ישא האומן את היונק. והוא לשון פרנסה. וכן הוא עוד ברבות, משפמים פרשה ל'. והענין, כי משה רבינו ע"ה אמר להקב"ה: 'כי תאמר אלי שאהו בחקיק כאשר ישא האומן את את היונק' כו', 'מאין לי בשר' כו' והיינו לפי שהיה במדרגה גבוהה - 'מן המים משיתיהו' - עד שהיה כבד פה לגבי תושבע"פ, וכבד לשון לגבי תורה שככתב. ולכן אמר: 'מאין לי בשר' - שאין זה בערכו כלל. רק המן ירד בזכותו מוזנא דהכמתא, אבל התורה משבתה את עצמה במעלה יתרה שיכולה היא לירד ממעלתה הגבוהה והרמה להיות אמון שהיא רועה ומפרנס נשמות ישראל כנודע, שהתורה נקראת מוון לנפש. ולכן נקראת התורה לחם כמ"ש: 'לכו לחמו בלחמי'. דר"ל שמפרנסו בלחם אדרי ימי היניקה, דאם ר"ל שמניקו - מהו שאמר "כאשר ישא האומן' כו' מאין לי בשר' כו'. והנה גלוי בחינה זו להיות התורה בכחינת לחם הוא בשבועות זמן מ"ת שהקריבו שתי הלחם, "לחמו בלחמי" תשבי"כ

17. המתואר בגמרא (יבמות טב ע"ב): "אמרו שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לרבי עקיבא מגבת עד אנטיפרס וכולן מתו בפרק אחד, מפני שלא נהגו כבוד זה לזה, והיה העולם שמים..."

18. "לקוטי תורה", דרוש לשבועות.

ותשבוע"פ, כי בימי הספירה הם ימי יניקה, כי לידת נשמות ישראל היה בשביעי של פסח, ובני ישראל הלכו כיבשה בתוך הים – שנמשכו מהעלם אל הגלוי, ומשביעי של פסח עד שבועות מ"ד ימים הם בכחינת יניקה דהיינו הגדלת המדות חסד שבחסד בו' ... אך אין התינוק יודע לקרות אכא ואמא עד שיטעום מעם דגן, שבכחינת יניקה עדיין לא נכנס בו דעת עד שיטעום מעם לחם, היא כחינת התורה שנתנה אחר ימי הספירה בשבועות, ואזי הקריבו בו שתי הלחם והוא מוזן לנפש האלוקית "לכו לחמו בלחמי". והקרבה זו צריכה להיות "ממושבותיכם", היא כחינת ישיבה, היא כחינת ק"ש. כי תפלה בעמידה וק"ש בישיבה בעולם הבריאה.

ירידת שכינה לתחתונים ענינה הוא גילוי דבר ה' על ידי כנסת ישראל אחרי הגמילה. כל ענינה של התורה שירדה במעמד הר סיני היא גלוי דבר ה' על ידי עם ישראל, כמו שמצינו בתשובתו של ר' יהושע לר' אליעזר בן הורקנוס בויכוח בדין תנור של עכנאי (בבא מציעא נט ע"ב):

עמד ר' יהושע על רגליו ואמר: "לא בשמים היא". מאי "לא בשמים היא"? אמר ר' ירמיה: שכבר נתנה תורה מדר סיני – אין אנו משגיחים בבת קול, שכבר כתבת בהר סיני בתורה: "אחרי רבים להטות".